

SİVİL İTAATSİZLİK

Vural ŞAHBENDEROĞLU

**Atılım Üniversitesi
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi
Yüksek Lisans Programı Öğrencisi**

Eğitim Fakültesi mezunu olup Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde eğitim görmüştür. Avrupa Birliği Kariyer Akademisinde (ABKA) AB üzerine ve Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsünde (TÜSSİDE) Toplam Kalite Yönetimi üzerine eğitim görerek sertifika almıştır. 1985 yılından bu yana Maliye Bakanlığında yöneticilik yapmaktadır. Adana SMMM Odası üyesidir. 2006-2007 yıllarında Çağdaş Kocaeli Gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır. Yayımlanmış çok sayıda makalesi ile birlikte, **Açıklamalı ve Gerekeçeli Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Soru ve Cevaplarla İhale Hukuku ile Açıklamalı ve İçtihatlı Kamu İhale Kanunu** isimli kitapları yayımlanmıştır. 2009-2010 Bahar Döneminde Atılım Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programına başlamıştır.

SİVİL İTAATSİZLİK, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SİYASİ PARTİLER

ÖZET

Montesquieu, “Herkesin suskun olduğu bir cumhuriyette, özgürlüğün varlığı tartışılır” demiştir. Cumhuriyet, yönetenleri siyasal bakımdan halka karşı “sorumlu” duruma getirir ve yönetilenleri kul olmaktan çıkarıp yurttaş konumuna yüceltir. Sivil itaatsizlik yasadışı olsa da meşru bir eylemdir. Zira temelinde haksız ya da hukuksuz bir uygulamaya karşı çıkma arzusu vardır. Bu arzu sivil itaatsizliği meşru kılmaktadır. Demokrasilerin vazgeçilmez kurumları olan siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin ise halkı bilgilendirme ve uyarma görevleri vardır. Bu görevin yerine getirilmesi, siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının en temel varoluş nedenlerindedir.

ABSTRACT

“Existance of freedom is debated where everyone keep silent” says Montesquieu. Republic holds governors responsible for public and makes the people an equal citizen instead of being slave. The civil disobediance should be accpted to be a legitimate activity even it is thought to be an outrage because it aims at challenging to an unfair implementations. The political parties and nongovernmental organisations, the indispensible isnstitutions of democracy, have missions to inform and give warning to the public. These missions are the basic reason of their existance.

ANAHTAR KELİMELER

İtaatsizlik, Özgürlük, Cumhuriyet, Siyasi parti, Sivil Toplum Kuruluşu

KEY WORDS

Disobediance, Freedom, Republic, Political Partie, Nongovernmental Organization

GİRİŞ

Yönetim tarih boyunca örgütlenmiş toplumların ilgisini çeken bir kavram olmuştur. İnsanlar, amaçları için başka insanlar ile işbirliği içinde olma ve tek başına yapamadığı işleri başkaları ile birlikte yapma ihtiyacı duyarlar. Bu nedendir ki yönetim, ortak amaçları gerçekleştirmek üzere birliktelik yapmış insan gruplarının eylemleri olarak ifade edilebilir.

Yönetim, doğası gereği bir takım kuralları içerir. “En az yöneten yönetim en iyi yönetimdir” tümcesi, daha çok özgürlük içerdiği için son derece doğrudur. Bu tümcenin, bir ilke olarak kabul edilmesi ve uygulanması halinde, “hiç yönetmeyen yönetim en iyi yönetimdir” sonucuna ulaşmak olanaklıdır. Kim bilir, belki de bir gün insanlar buna hazır olduklarında, sahip oldukları yönetim böyle bir şey olacaktır.¹ İşte o zaman tam anlamıyla bir özgürlükten söz etmek olanaklı olabilecektir.

Cumhuriyet bir rejim, demokrasi ise cumhuriyetin uygulanış şekillerinden birisidir. Bir yönetim biçimi olarak demokrasi; bir kurum, kuruluş ya da topluluktaki ve genellikle bir ülkedeki vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Demokrasi, azınlığın çoğunluğa karşı haklarının gözetildiği ve korunduğu, çoğunlukçu değil, çoğulcu sistemi gözetilen bir yönetim şeklinin adıdır.

Demokrasi ya da demokratik yönetim, günümüz anlamıyla bir hükümet şekli olduğu gibi, toplum hayatını düzenleme bakımından bir kurallar bütünüdür. Kanunlara aykırı olmamak kaydıyla işbaşındaki hükümete muhalefet etme, icraatlarını serbestlikle tenkit ve tasvip etme demokratik yönetimlerde bir haktır. Demokrasinin özünde hesap verebilirlik vardır. İktidarı elinde bulunduranların tüm vatandaşlara hizmet etme ve cevap vermeleri bir zorunluluktur. Siyasi iktidarlar yönetim dönemlerinden sorumludurlar. Bütün bunların sağlanabilmesi için kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin hayata geçirilmesi ve yargının mutlak anlamda bağımsız olması gerekir. Bir başka anlatımla, yasama, yürütme ve yargının hem demokratik meşruiyete sahip olmaları hem de birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmaları gerekmektedir. Kuvvetlerin birbirlerine üstünlüklerinden söz edilemez. Bunu başarmış ve içselleştirmiş devletlerde insan hakları ve özgürlükler güvence altına alınmış, başaramamış ülkeler ise sürekli olarak sorun yaşamıştır.

Demokratik bir toplumun yaşayabilmesi için tüm politik sistemlerin demokratikleştiği ve toplumsallaşmanın tüm alanlarda katılım yoluyla gerçekleştiği katılımcı bir toplumun var olması gerekmektedir.² Bir cumhuriyetin tam demokratik cumhuriyet olabilmesi, halkın bütün

---

¹ Henry David Thoreau, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:116

² Carole Pateman, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:148

kesimlerinin özgür iradeleri ile yönetim ve denetim süreçlerine doğrudan katılması ile olanaklıdır. Halkın, yönetim ve denetim görevlerini yerine getiremediği ya da bunun engellendiği durumlarda, hangi yollara başvurulacağı, halkın sesini nasıl duyuracağı, engellenen demokratik haklarını ve kısıtlanan özgürlüklerini yeniden nasıl elde edeceği, üzerinde durulması ve cevaplandırılması gereken konular ve sorulardır.

Siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları bu ve benzeri sorunların çözümünde ciddi birer araç olarak kabul edilmektedir. Örgütlü toplumlarda öncelik sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu yazıda; halkın demokratik haklarının engellendiği veya engellenmek istendiği, çoğunluğu elinde bulunduran iktidarların azınlık haklarını yok saydığı ve umursamadığı durumlarda sivil toplum örgütlerinin ve siyasi partilerin azınlık haklarını korumak için hangi yollara başvurmaları gerektiği ile hangi tutum ve davranışları sergilemeleri gerektiği tartışılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, “sivil itaatsizlik” kavramı ve Türkiye’deki uygulamaları kısaca irdelenmiştir.

Sivil İtaatsizlik

Demokrasi, çoğunluğun tahakkümüne dönüşme tehlikesi taşır. Bir korumaları yoksa yurttaşın hakları ve özgürlükleri tehdit altına girer.³ Ancak, demokratik toplumlarda, azınlıkta olanların çoğunluğun tahakkümü altına girmesi ya da çoğunluğun azınlık üzerinde tahakküm kurması kabullenilemez. Başkalarının özgürlüklerini sınırlandırma yolundaki davranışlar demokratik toplumlarda söz konusu edilemez. Özgürlüklerin ve demokrasinin kısıtlandığı bir cumhuriyeti demokratik cumhuriyet olarak kabul etmek olanaklı değildir. Özgürlük ve demokratik temel haklar üzerindeki kısıtlayıcı yasalar ise anti demokratik ve anti özgürlükçü yasalardır. Bu nedenle, bunun karşısında olmak ve karşısında örgütlenmek temel bir haktır. Bu hak hukuk kuralları içerisinde kullanılır. Bir başka ifadeyle, kullanılacak hakkın hukuk tarafından yasaklanmamış olması gerekir.

Demokratik toplumlarda iktidarı elinde bulunduranların özgürlükleri güvence altına alması ve toplumun tamamının demokratik haklardan eşit olarak yararlanması için gereken çabayı göstermesi gerekir. Azınlığın demokratik haklardan eşit olarak yararlanamaması, haksız uygulamalara maruz kalması halinde ne yapılmalıdır? Bu durumun düzeltilmesi için iktidarı elinde bulunduranlar nasıl ve ne şekilde uyarılmalıdır? Unutulmamalıdır ki, (...) ezenler asla kendi istekleriyle özgürlük vermez; özgürlüğü ezilenler talep etmelidir.⁴

“Sivil İtaatsizlik” kavramı ilk defa 1849 yılında Amerika’da Henry David Thoreau tarafından kullanılmıştır. Thoreau görüşlerini 1849’da “Resistace of Civil Lavernment”, daha sonra da “Civil

---

³ M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:169

⁴ Martin Luther King, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:119

Disobedience” adlı makaleleriyle gündeme getirmiştir. Hindistan’daki Gandhi’den, Danimarka’daki direniş örgütleri ve daha sonraki pek çok sivil hareketin özünde Thoreau’nun katkısı vardır.

Sivil itaatsizlik, haksız bir uygulamaya karşı duruş sergilemektir. Sivil itaatsizlik kavramı birçok hususu içinde barındırır. Bunlar düşünce özgürlüğü, düşünceyi ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğüdür. Sivil itaatsizlik, sivil yönetim tarafından uygulanan yasaların özüne uyararak yasalara riayet etmeme, karşı koyma anlamına gelmektedir. Bu nedendir ki sivil itaatsizlik, yasanın özüne itaat çerçevesinde, yasaya itaatsizlik şeklinde bir paradoksu içermektedir.

Sivil itaatsizlik yasa dışı olsa da, haksızlığa karşı duruş göstermek insanın doğası gereği olduğu için demokratik toplumlarda doğal ve meşru haktır. Toplumsal sözleşmenin çiğnenmesi ile duyulan kaygı ve bu kaygıya karşı gösterilecek tepki bu yola başvurularak anlatılabilir.

John Rawls sivil itaatsizliği; yasalara karşı gelen ve genellikle yasalarda veya yönetimin politikalarında bir değişiklik yapılmasına yönelik, kamusal, şiddet içermeyen, vicdani bir siyasal davranış olarak tanımlar.⁵

Sivil itaatsizliğin yasadışı eylem olması yasadışı örgütlenme anlamına gelmeyeceği gibi yasadışı eylemlerin savunulduğu sonucunu da doğurmaz. Sivil itaatsizlik, kamuya açıktır, alenidir ve şiddet kullanılmasını reddeder. Şiddet kullanımının reddedilmesi de, sivil itaatsizliği diğer protesto biçimlerinden ayıran en belirgin özelliğidir.

Sivil itaatsizliğin şiddet içermemesinin bir başka nedeni daha vardır. O, yasalara sadakatin tam sınırında bulunduğu halde yine de yasal sınırlar içinde yasalara itaatsizliği savunur. Yasa ihlal edilir ama şiddet içermeyen ve alenen gerçekleştirilen bu eylem aynı zamanda yasaya sadık olduğunun ve eylemin yasal sonuçlarına katlanılacağına ifadesidir. Yasaya gösterilen bu sadakat, çoğunluğun, eylemin siyasetten gerçekten dürüst ve içten olduğunu ve halkın adalet duygusuna seslenmeyi amaçladığını düşünmesine yol açar.⁶

Bir diğer konu ise, sivil itaatsizliğin hangi koşullarda haklı gösterilebileceğidir. Bunun için sivil itaatsizliğin unsurlarına kısaca değinmek gerekecektir. Sivil itaatsizliğin unsurlarını; yasaya aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık, hukuk devletine yönelik eğilim, hukuki yaptırıma katılma ve katlanma rızası olarak saymak olanaklıdır.

Yasaya aykırılık, bir pozitif hukuk normuna karşı olmak şeklinde ifade edilebilir. Bu durumda ya bazı yasaklayıcı kurallara karşı gelinmekte ya da hukukun emredici bir edimi yerine getirilmemektedir.

---

⁵ John Rawls, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:122

⁶ John Rawls, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:123

Şiddetten uzak olma eylemi, hareketi aktif direnmeden uzaklaştırıp pasif direnmeye yaklaştırır. Şiddetsizlik unsuruna göre, sivil itaatsizlik şiddet içermemelidir. Bu tür eylemlerde tamamen şiddetsizlikten söz edilemeyebilir. Burada önemli bir ölçüt, üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkının çiğnenmemesidir. Örneğin, bir oturma eyleminde sağlık kuruluşlarına giden yegâne yolların ulaşımına kapatılmaması gerekir. Aksi halde bir başkasının olası sağlık hizmeti kullanma hakkının engellenmesi söz konusu olabileceğinden bu eylemde sivil itaatsizlikten söz edebilmek olanaklı değildir.

Kamuya açık olma unsuruyla, sadece olayın mağdur olanı değil, sivil itaatsizliği gerektiren durum karşısında her insanın aynı tepkiyi duyuyor olması gerekliliğidir. Aksi takdirde kişisel beklentilerle yapılan bir eylem olur ki, bu durumda eylemin kamusalından söz edilemez.

Hukuk devletine yönelik eğilim unsuru ile hukuk sisteminin içerisinde aksayan bir hukuk kuralına karşı çıkış kastedilmektedir. Bir hukuk kuralının aksaması ya da yanlış uygulanması halinde toplum bundan zarar görecektir.

Hukuki yaptırıma katılma ve katlanma rızasıyla da, hukuka bağlılığın ana kural olduğu kabul edilmektedir. Eyleme katılanlar, ihlâl ettikleri yasanın yaptırımlarına katlanmayı göze almaktadırlar. Yaptırımlara katlanma “hukuksal düzene” duyulan bağlılık ve güvenin bir göstergesidir. Şiddet içermeme unsurunda olduğu gibi, hukuki yaptırıma katlanma rızası sivil itaatsizliği diğer protesto çeşitlerinden ayırır.

John Rawls’a göre sivil itaatsizlik üç bölümden oluşmaktadır. Birincisi başkaldırıyı tanımlar ve demokratik otoriteye karşı girişilen diğer muhalefet biçimlerinden ayırır. Bunlar, yasal gösteriler yapmaktan mahkemenin karşısına örnek vakıalar getirmek için kanunu ihlal etmeye ve örgütlü direnmeye kadar birçok şey olabilir. İkincisi, sivil itaatsizliğin nedenlerini ve demokratik bir rejimde böyle bir davranışın hangi koşullarda haklı kabul edildiğini saptar. Üçüncüsü, anayasal bir sistem içinde sivil itaatsizliğin rolünü ve protesto şeklinin özgür bir topluma uygunluğunu açıklar.⁷

Sivil itaatsizlik eyleminin haklı görülmesi için, hukuk sistemi içinde bir kuralın aksaması ve aksayan bu hukuk kuralının da toplumun adalet duygusuna seslenmesi gerekir. Toplumun adalet duygusuna hitap etmeyen ve adaletsiz durumu ortadan kaldırmaya yönelik olmayan eylemlerin toplum tarafından kabul görmesi beklenemez. (...) Eğer kişi itaatsizliği toplumun adalet duygusuna seslenen siyasi bir eylem olarak niteliyorsa, o zaman bu itaatsizliği, önemli ve açıkça adaletsiz olan durumlarla ve tercihen başka adaletsizlikleri ortadan kaldırmayı engelleyen hallerle sınırlamak mantıklı olur.⁸

---

⁷ John Rawls, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:121

⁸ John Rawls, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:123

Sivil itaatsizliğin bir başka koşulu da, siyasi çoğunluğa normal başvuruların iyi niyetle yapılmış ama sonuç alınamamış olmasıdır. Haksızlığı düzeltmek için yasal yolların sonuç vermemiş olması gerekir. Örneğin mevcut siyasi partiler azınlığın taleplerine kayıtsız kalmış ve onların isteklerini yerine getirmede isteksiz davranmış, yasaların iptal edilmesi çabaları önemsenmemiş ve yasal protesto ve gösterilerle bir sonuç alınamamıştır. Kısacası, sivil itaatsizlik son çare olduğuna göre, onun zorunlu olduğundan emin olmak gerekir.⁹

Sivil Toplum Kuruluşları, Siyasi Partiler ve Sivil İtaatsizlik

Hemen ifade etmek gerekir ki, sivil İtaatsizlik bir “siyasi ifade” biçimidir ve “politik mücadele” stratejisidir. Bu nedenle, “sivil itaatsizlik” kavramı sivil toplum kuruluşlarını ve siyasi partileri yakından ilgilendirmektedir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “**sivil toplum kuruluşu**”; “Toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik.” Olarak tanımlanmıştır.

Oda, sendika, vakıf ve dernek adı altında faaliyet gösteren “**sivil toplum kuruluşları**”; resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan kuruluşlardır. Sivil toplum kuruluşları, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları yapabilirler. Üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alır, kâr amacı gütmazler. Sivil toplum kuruluşlarının gelirlerini ise, bağışlar ile üyelerince verilen üyelik aidat ödemeleri oluşturur.

Bugünkü anlamda sivil toplumun ortaya çıkışı, batıda sanayi devrimi ile meydana gelen yeni toplumsal ve siyasal arayışların sonucu olmuştur. Amaç birlikteliği yapmış insanların oluşturdukları gruplar olan sivil toplum kuruluşları, demokrasiyle önem kazanmışlardır. Bir cumhuriyetin demokratik olup olmadığı, sivil toplum kuruluşlarının o toplumda yönetim ve denetim süreçlerine ne kadar katıldıkları ve bu süreçlerde ne kadar etkili oldukları ile de ölçülebilmektedir.

Demokratik ülkelerde toplum refleksler oluşturabilmelidir. Oluşturulacak reflekslerle hem bireyler üzerinde kanaat oluşturmak hem de iktidara karşı baskı oluşturmak amaçlanmalıdır. Nüfus kalabalığı fazla olan ülkelerde doğrudan doğruya demokratik yönetimin gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Bu durumda sivil toplum kuruluşu dediğimiz baskı grupları aracılığıyla iktidarı etkilemek suretiyle yönetime dolaylı olarak katkı sağlanabilir.

Sivil toplum kuruluşları, hazırlanan bir yasa tasarısının ya da teklifinin temsil ettiği kesimin aleyhine sonuçlar doğuracağını veya bir yasanın yanlış uygulanıyor olması nedeniyle temsil ettiği kesimin haklarının muhtel olacağını anlaması durumunda, parlamento ve/veya iktidar

---

⁹ John Rawls, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:123

üzerinde baskı oluşturmak suretiyle uygulamanın geriye bırakılmasını sağlayabilir. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde bu hakkın sivil toplum kuruluşlarınca kullanılması son derece meşrudur. Sivil toplum kuruluşlarının bu hakkı kullanamadıkları ülkelerde demokrasiden söz edilemez. Sorun da, sivil toplum kuruluşlarının bu hakkı kullanamaz hale geldiklerinde ne olacağıdır.

“Siyasi Partiler Kanunu”nun 3 üncü maddesinde “**siyasî partiler**”; “Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzelkişiliğe sahip kuruluşlar” olarak tanımlanmıştır. Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez kurumları olarak demokratik ülkelerde bireylerin aktif siyaset yapacakları yegâne yerlerdir.

Yasama erki, ülkenin güçlerinin, toplumu ve bireyleri korumak için nasıl kullanılacağını belirleme hakkına sahip olan erktir. (...) Yasama erkini ellerinde bulunduran kişilerin aynı zamanda yürütme erkine sahip olması, güç kazanma açlığı içindeki zayıf insanoğlu için çok baştan çıkarıcı olabilir; bu kişiler çıkardıkları yasalardan kendilerini muaf tutabilirler ve yasaları yaparken ve uygularken kendi çıkarlarına uydurabilir ve böylece toplumun ve hükümetin amaçlarının tersine diğer insanlardan apayrı bir çıkara sahip olabilirler.(...) ¹⁰

Parlamentolar, halkın temsilcilerinin oluşturduğu kurumlardır. Yasama görevi görürler. Parlamenter sistemde, halkın temsilcileri genellikle bir siyasi partiden aday olarak seçilerek, bazen de herhangi bir siyasi partiden aday olmaksızın bağımsız olarak seçilmek suretiyle parlamentolarda temsil görevini görürler. Parlamenterler, yasama görevi çerçevesinde iktidar üzerindeki denetim görevini yazılı veya sözlü soru önergesi, meclis araştırma önergesi ve gensoru vermek suretiyle yerine getirdikleri gibi kürsüden konuşma yapmak suretiyle de iktidarın uygulamalarına yönelik eleştiride bulunarak da denetim görevini yerine getirirler.

Parlamentolar, yasama görevi çerçevesinde çıkaracakları yasalarla devlet nizamını sağlarlar. Bu yasaların adil olma zorunluluğu vardır. Bir başka anlatımla, bu yasalar adil oldukları ölçüde doğru sonuçlar doğuracak ve topluma yarar sağlayacak, aksi halde topluma yarar sağlayamamış olmanın ötesinde toplumun çeşitli kesimlerinde tartışılır olmaktan kurtulamayacaktır.

...Adil bir yasa, ahlak yasalarıyla veya Tanrı yasalarıyla uyum içinde olan insan yapımı yasadır. Adil olmayan yasa ahlak yasalarıyla uyuşmayan yasadır. (...) İnsanı yücelten her yasa adil yasadır. İnsanı aşağılayan her yasa adil olmayan yasadır. Ayrımcılığı teşvik eden hiçbir yasa

---

¹⁰ John Locke, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:161

adil değildir çünkü ayrımcılık ruhu bozar, kişiliği yaralar. Ayrımcılık yapanda sahte bir üstünlük duygusu, ayrımcılık yapılanda da sahte bir aşağılık duygusu yaratır....¹¹

Parlamento tarafından yapılan bir yasa adil değil ise ya da adil olmayacağı anlaşılan bir teklif veya tasarı yasalaştırılmak isteniyorsa; ilgili sivil toplum kuruluşlarının toplantı düzenlemek ve bildiri yayımlamak gibi benzeri etkinliklerle; siyasi parti mensubu parlamenterlerin yazılı veya sözlü soru önergesi, gensoru vermek, meclis araştırma istemek ve kürsüden konuşma yapmak suretiyle iktidar üzerinde denetim ve uyarı görevini yapmış olmalarına rağmen sonuç alınamamış olması halinde ne yapılmalıdır? Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran iktidar bütün bu uyarılara rağmen ikna olmamış ve direnmekte ise, “ne yapalım siyasi iktidar çoğunluğa hakim” demek suretiyle bu durum sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerce kabullenilmeli midir? O halde, çoğunluğu elinde bulunduran iktidar olası bir yanıştan nasıl döndürülecek ve azınlığın hakları nasıl korunacaktır?

(...) Her durumda çoğunluk kararının geçerli olduğu bir yönetimin temelinde adalet olmaz. Doğruyu ve yanlış çoğunluğun değil de vicdanın belirlediği, çoğunluğun ise sadece çare kuralına uyarlanabilecek konuları belirlediği bir yönetim olamaz mı? Yurttaş, çok kısa bir süre için bile olsa vicdanını yasa koyucuya teslim etmeli midir? Öyleyse neden herkesin vicdanı var? Bence, biz önce insan sonra yurttaş olmalıyız. Hakça olana gösterilen saygıyı yasaya da göstermek yanlıştır....¹²

Çoğunluğun oyu ile seçilmişlerde sürekli olarak istediklerini yapabilme çabaları görülebilmektedir. Çoğunluğu elinde bulunduran iktidar, çoğunluğa sahip olma duygusuyla toplumdan yükselen sesi dinlemeyerek kulak ardı edebilir. Toplum menfaati ve rejim aleyhine durum oluşturacak yasaları çıkarmak isteyebilir veya herhangi bir yasayı yanlış uygulayabilir. Bu ve benzeri durumlarda siyasi partilerin, karşı duruş sergilemek suretiyle uyarı görevlerini yerine getirmeleri toplum tarafından beklenir. Bir hukuk kuralının yanlış uygulanması ya da uygulamaya konulmak istenen yeni bir hukuk kuralının yanlış sonuçlar doğuracağına anlaşılması halinde, sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin toplumu bilgilendirmelerini bir demokratik hakkın kullanımı olarak kabul etmek gerekir.

Türkiye’de Sivil İtaatsizlik

Türkiye’de etkili bir sivil itaatsizlikten söz edilebilir mi? Bu soruya “**evet**” demek keşke olanaklı olabilseydi. O halde etkili bir sivil itaatsizliğin önündeki engeller nelerdir? Düşünce ve düşüncüyü ifade etme özgürlüğü ülkemizde suç olmadığına göre neden düşünceler özgürce ifade edilemez

---

¹¹ Martin Luther King, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:121

¹² Henry David Thoreau, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:117

ya da ifade etmekten çekinilir? Örgütlü toplumdan mı korkulmaktadır? Ya da insanlar örgütlenmekten mi korkmaktadırlar? Bunda siyasal iktidarların rolü nedir?

1980 öncesi Türkiye'sine bakıldığında, 1961 Anayasasının bugünkü Anayasaya göre tanıdığı daha geniş hak ve özgürlükler nedeniyle toplumun bugünkünden daha örgütlü, örgütlerin de daha özgür olduklarını ve insanların bir örgüte üye olarak da düşüncelerini daha rahat ifade ettiklerini görüyoruz. Öğrenci ve memur dernekleri rahatlıkla kurulabilmekte ve kendilerini daha rahat ifade edebilmekte, işçiler sendikaları aracılığıyla haklarını özgürce talep edebilmektedirler. Örneğin, öğretmenlerin maaşlarının az olması, okullardaki Amerika Birleşik Devletlerinden getirilen süt tozunun öğrencilere verilmesi gibi nedenlerle 1969 yılında Türkiye Öğretmenler Sendikası tarafından boykot gerçekleştirilebilmiştir. Gerçekleştirilen bu boykot, birçok otorite tarafından ilk sivil itaatsizlik eylemi olarak kabul edilmektedir. Türkiye Öğretmenler Sendikası, toplumun büyük kesimlerinden destek gören boykot çağrısını devlete ait olan fakat özerk radyo ve televizyondan yapabilmıştır.¹³

1980 askeri darbesinden sonra pasif ve depolitize olmuş bir toplumun inşa edilmesi, daha sonraki sivil yönetimlerin de örgütlü toplumdan kaynaklanan çekinceleri ve toplumu yönetmede bu yolu kolaycı ve baskıcı bularak tercih etmeleri, 1982 Anayasasının özgürlükleri kısıtlayan ve örgütlenmeyi zorlaştıran ve devlet baskısını artıran hükümleri, halkın ve sivil toplum örgütlerinin duyarlı ve cesaretli olmalarının önündeki en büyük engel olmuştur. Zaman içerisinde 1982 Anayasasında yapılan değişiklikler de Anayasayı yeterince demokratikleştirememiştir.

Biraz önce belirttiğim üzere, sivil toplum örgütleri toplumu bilgilendirmede ve aydınlatmada en aktif rol oynaması gereken kuruluşlardır. Ama maalesef ülkemizde bu kuruluşların bırakın aktif rol üstlenmelerini devlet otoritesine eklemlendiğine tanık olmaktadır. Bu durum, sivil itaatsizliğin gücünü etkisizleştirmektedir.

Sivil itaatsizlik, kamunun vicdanına yönelik bir eylemdir. Bu eylemin etkili olabilmesi için kamunun duyarlı olması gerekir. Ülkemizde kamu vicdanının bağımsızlığından söz etmek olanaksızdır. Toplumun cesareti kırılmıştır. Kamu duyarlılığı kalmamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının yaptırımı olmayan kuruluşlar haline getirilmesiyle de sivil itaatsizlik girişimlerinden netice alınması olanaksızlaştırılmıştır.

Türkiye'de sivil itaatsizliğin etkin olamayışı ve kitlesel bir yapıya kavuşamaması Osmanlıdan günümüze kadar süren iktidarların yönetim anlayışından kaynaklanmaktadır. İtaatkârlık ve ümmetçilik topluma dinsel ve etnik kimlikler üzerinden yerleştirilmiştir. Devletin otoriter ve

---

¹³ Avni Aytan, "Hukuk Açısından 1969 Büyük Öğretmen Grevi", e-kutuphane. egitimsen. org. tr/pdf/290. pdf

baskıcı yanı, direnme ve hak arama önünde engel teşkil etmiştir. Sivil itaatsizlik, hak arama için meşru bir yol olarak görülmemekte, devlete karşı bir başkaldırı olarak kabul edilmektedir.

SONUÇ

Demokrasi, en kısa tabiriyle “halkın iktidarı” demektir. Demokratik rejim içerisinde bireyin sahip olduğu ya da olması gereken hakların en belirginini, “devlet yönetimine katılma” hakkıdır. Bu, diğer bir anlatımla bireyin “siyasal katılma” hakkı olarak da ifade edilebilir. Demokrasiden bahsedilen toplumlarda, hükümet edenlerin icraatlarının beğenildiğini ve tasvip edildiğini söylemek kadar, eleştirilebilmek de en doğal haktır. Eleştiriler, eleştirilenlerce hataları ve eksiklikleri düzeltmede fırsat olarak kabul edilmeli, eleştirmenin bir özgürlük gereği olduğu içselleştirilmelidir.

Devlet bireyi, tüm gücünü ve otoritesini kendisinden aldığı yüce ve bağımsız bir güç olarak kabul etmedikçe ve ona öyle davranmadıkça, asla gerçekten özgür ve aydın bir devlet söz konusu olamayacaktır.¹⁴

Türkiye’de sivil yönetim zaman zaman askeri darbe ve muhtıralar ile kesintiye uğramıştır. Bu darbe ve muhtıralar ülkenin demokratikleşmesini her seferde biraz daha ötelemiştir. Sivillerin, iktidarı ikaz ve uyarı girişimleri her seferinde iktidarı elinde bulunduranlarca engellenmiş ve susturulmuştur. Sivil itaatsizlik olarak değerlendirilebilecek girişimler, bugün de olduğu gibi iktidarlarca iktidara karşı başkaldırı olarak kabul edilmiş ve güç kullanılarak bastırılmıştır ya da bastırılmaya çalışılmıştır. İktidarı elinde bulunduranların yapılan uyarılara kulak vererek bir çıkarımda bulunmaları gerekmektedir.

“Sivil itaatsizliğin”, sadece siyasi gücü elinde bulunduran çoğunluğa verilen bir mesaj olması bakımından değil, aynı zamanda siyasi ilkelerce, yani, anayasayı ve toplumsal kurumları düzenleyen adalet ilkeleri tarafından yönlendirildiği ve savunulduğu için siyasi bir eylem olduğu unutulmamalıdır.¹⁵

Sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler, Anayasal kuruluşlar olarak demokratik hukuk devletlerinin vazgeçilmez kurumlarıdır. Temsil ettikleri kitlelerin sesidirler. Muhalefet partilerinin ve sivil toplum kuruluşlarının, açıkça kamu vicdanını yaralayan bir uygulamaya karşı çıkmak üzere şiddet içermeyen kitle eylemleri örgütlemelerini ve kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatmaya yönelik her türlü legal çalışmalarda bulunmalarını, çoğunluğu elinde bulunduran iktidarın çoğunluğa sahip olma duygusuyla hareket etmesinin önüne geçmede bütün yolların kullanılmasından sonra başvurulacak meşru bir yol olarak görmek gerekir.

---

¹⁴ Henry David Thoreau, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:118-119

¹⁵ John Rawls, M.Rosen, J.Wolff, Siyasal Düşünce, 2006:122